

MEGOLDÁSOK A HAGYOMÁNYOS PIACON TÚL

SZIGETI CECÍLIA¹

BORZÁN ANITA²

Összefoglalás: Tanulmányunkban négy olyan, hagyományos piacokon túlmutató példát ismertetünk, amelyek a felesleges termékek okozta hulladéktöbbletnek kezelésén keresztül a Pareto optimum irányába mozdítják a társadalmat, megoldásokat kínálva a munkanélküliség és a nélkülözés bizonyos formáinak kezelésére is.

Kulcsszavak: kaláka, adománybolt, LETS, freegan, Food Not Bombs

Summary: In our study we present four examples going beyond traditional markets that shift society towards Pareto optimality through managing excess waste caused by surplus products which offer solutions to unemployment and the treatment of certain forms of privation as well.

Keywords: co-operative work, charity shop, LETS, freegan, Food Not Bombs

A fogyasztói társadalom egyik alapvető problémáját jelentik a keletkező felesleges termékek, amelyek nagy tárolókapacitásokat vesznek igénybe, vagy hozzájárulnak a hulladék mennyiségének növekedéséhez. A „feleslegesség” bár néhány jellemzővel jól közelíthető, mégis szubjektív dolog, ami az egyik embernek- vagy a társadalom valamely részének felesleges, a másoknak még hasznos lehet. Így a Pareto optimum elérésének eszköze lehet a csere. A 2000. évi C törvény a számvitelről a cserét minden esetben szerződésen, írásos dokumentumon alapulónak tekinti és a bekerülési értéket a cserében érintett felek megállapodásának függvényében alakítja. Az 50. § (2) szerint "Csere útján beszerzett eszköz bekerülési (beszerzési) értéke az eszköz csereszerződés szerinti értéke, a cserébe adott eszköz eladási ára." A csere azonban nemcsak a kereskedelem közvetítőrendszerén keresztül, hanem spontán módon is létrejöhet két ember között, de létezik ezeken kívül más lehetőség is, amelyet tanulmányunkban a hagyományos piacon túli megoldásoknak nevezünk és a következő formáit mutatjuk be:

- 1) a hagyományon alapuló csere- ezt nevezzük kalákának,
- 2) a Local Exchange Trading System (LETS) helyi csere kereskedelem vagy kaláka kör
- 3) a charity shop (adománybolt vagy cserebolt),
- 4) az egyoldalú csere modern nagyvárosi formája a „freegan” életforma.

¹ egyetemi adjunktus SZE KGYGK

² egyetemi docens SZIE GK

Kaláka

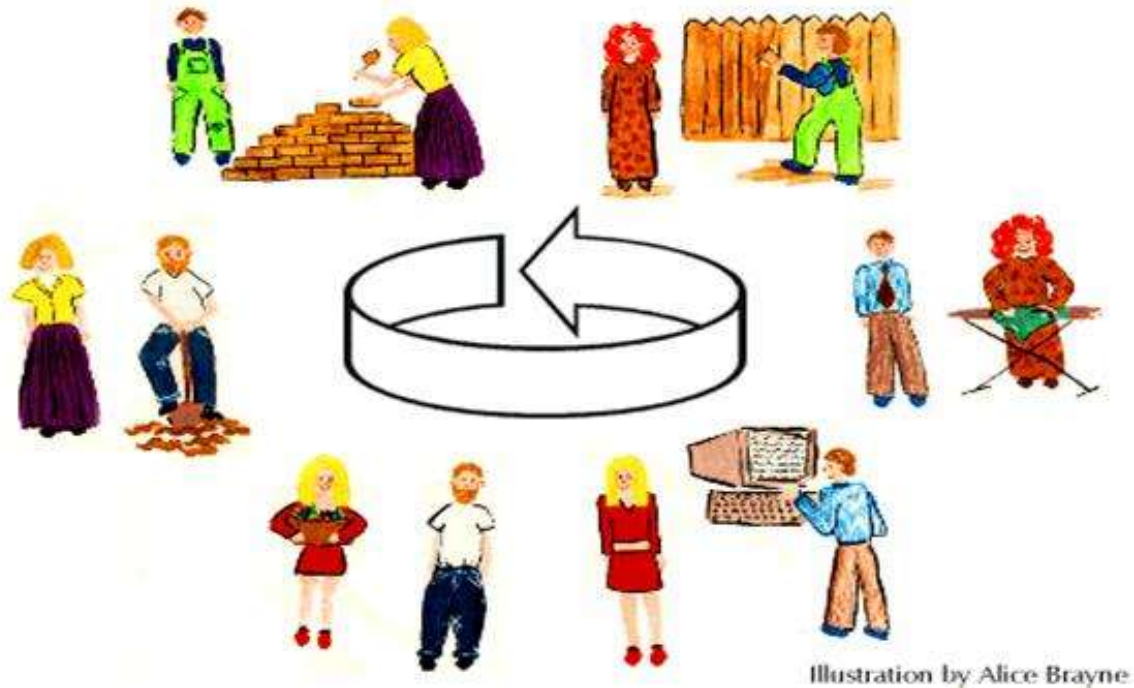
Nagyvárosi, belvárosi lakásban élő ember időnként úgy gondolhatja, hogy nincs szüksége mások segítségére, minden megkapható a tőle pár lépésre található szinte állandóan nyitva tartó boltban, ha elromlik valami, egy éjjel-nappal hívható számon szerelőt lehet hívni. Ha nincs idő főzni, házhoz szállítják a meleg ebédet vagy pizzát- szinte minden megoldható, csak sok pénz kell hozzá. Egy kis faluban még ma is megtapasztalhatja az ember, hogy szüksége van mások segítségére, támogatására. Ha elkezdünk főzni szombat délután és kiderül, hogy nincs otthon olaj a legközelebbi nyitva tartó bolt pedig 30 km távolságra van, akkor érdemes inkább a szomszédtól kérni. A szőlőt vagy a cseresznyét sem lehet egyedül leszüretelni, és kellemes időtöltés is lehet a közös munka.

Az alábbi idézet a csere hagyományon alapuló rendszerét mutatja be:

„Az emberek többsége időnként különféle szívességeket tesz ismerőseinek, amelyet később visszakap. Vidéken ma is létezik a kaláka, amelyben szomszédok, rokonok, barátok összeállnak, hogy segítsenek valakinek szőlőt szüretelni, kukoricát törni vagy akár házat építeni, számítva hogy a megsegített majd viszonzza, ha hasonlóra lesz szükségem. Velünk is többször megtörténhetett, hogy nem volt otthon egy kiló liszt a vasárnapi süteményhez. Cserébe vittünk süteményt és később lisztet is visszaadtuk a segítőnknek. Édesanyám mostanában mesélte, hogy tojásért cserél mézet és mindenbe ezt használja cukor helyett, még a kávéba is. Csak ajánlani tudom mindenkinek. A hagyományos kaláka hátránya viszont, hogy többnyire egyféle csere/szolgáltatásra a két résztvevő fél miatt csak kétirányú oda és vissza szituációra korlátozódik. Többnyire egymáshoz közel lakó, munkahelyük miatt egymást ismerő emberek között működik. Elsőként tehát a barátság (egyben a bizalmi tőke) alakul ki, utána pedig kezdődhet a kaláka. A közvetlen árucseré többnyire azért nem működik tökéletesen, mert lehet, hogy Laci bácsiék krumplit tudnak felajánlani Áginak a hajvágásért, de esetleg neki inkább tojásra volna szüksége. Viszont ha a cserébe bevonunk még néhány embert, akkor kiderül, hogy a szomszéd utcában élő anyukám tud Áginak tojást adni anyu elfogadja Laci bácsiéktól a krumplit. Minél nagyobb a kör annál rugalmasabb és növekvő esélyű a csere közöttük. Ezt azonban már tudatosan építeni kell, hogy az igényeket és a felkínált lehetőségeket összhangba hozhassuk. Ez a cserepiac.”³ A cserepiacot nevezhetjük LETS (Local Exchange Trading System) rendszernek, vagy más néven kaláka körnek is, a lényege, hogy a kétoldalú cserét kibővíti, cserekört, hálózatot hoz létre.

³ Kozák Tibor (2007): Kaláka körök
http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=15353

1. ábra: Cserepiac

Forrás: <http://www.wdlets.org.uk/what-is-lets.html>

Az 1. ábra segítségével konkrét példán keresztül is láthatjuk, hogyan működik a cserepiac. Feltételezzük, hogy mindenki azt a szolgáltatást tudja nyújtani, amit éppen az ábrán végez és arra a szolgáltatásra van szüksége, amit az óra járásával ellentétes irányban haladva mellette álló szereplő végez. Ha elindulunk az ábrán 9 órától, a sárga blúzos, hosszú szoknyás hölgynek arra van szüksége, hogy valaki felássza a kertjét. Ezt a szolgáltatást a szakállas férfi tudja nyújtani. Neki pedig egy kosár gyümölcsre lenne szüksége, amivel a sárga blúzos hölgy nem rendelkezik. Egy hagyományos cserénél itt kudarcba fulladna a tranzakció. A cserekörben azonban nem feltétlenül annak kell visszaadni a kapott szolgáltatást, akitől kaptuk, hanem valaki másnak. A mi példánkban a szakállas férfi a piros ruhás nőtől kapja a gyümölcsöt. A piros ruhás szőke nőnek viszont nem ásásra, hanem számítógép javításra van szüksége, vagyis a kétoldalú csere itt sem jöhetett volna létre. A kék inges, nyakkendőes férfi meg tudja javítani a piros ruhás nő számítógépét, a vörös hajú hölgy pedig kivasalja a férfi ingét- vagyis azt a szolgáltatást nyújtja amire neki szüksége van. A vörös hajú hölgynek a kerítésfestésben lenne szüksége segítségre, amit a zöld nadrágos úr tud nyújtani. A következő ábrával összeér a kör, hiszen a zöld nadrágos úrnak pontosan olyan szolgáltatásra, fal építésre van szüksége, amit a sárga blúzos hölgy tud nyújtani, akitől a példabeli igény kiindult. Láthatjuk, hogy a cserepiac olyan esetekben is megoldást nyújthat a cserére, amikor az közvetlenül két fél között nem megvalósítható.

Kaláka körök a világon⁴

1983-ban Kanadában indult az első ún. LETS rendszer, de azóta 5-10 ezer kaláka kör jött létre szerte a világon. A legnagyobb ilyen jellegű rendszer a Blue Mountains (Kék Hegyek) az ausztráliai Új-Dél-Walesben, több mint 2000 tagot számlál, de egy átlagos kaláka körnek néhány száz tagja van. Nagy-Britanniában a 90-es években mintegy 400 LETS közösség jött létre, együttműködésüket a LETSlink⁵ nevű országos hálózat segíti. A hálózat honlapján a kaláka körök területi bontásban kereshetők, de a létrehozás lehetőségeiről és a best practice-ről is található itt információ. Az internet ebben nagy segítségünkre lehet, hatalmas faliújságként de nagyon fontos a személyes részvétel is. Sok helyen a városi és térségi önkormányzatok is támogatják a kaláka körök létrejöttét. Ma már szinte az összes nyugat-európai országban működnek kaláka körök. Franciaországban a SEL (Système d'Echange Local) hálózatban mintegy 150 közösség jött létre az elmúlt két évben, míg a német nyelvterületen. Tauschkreise néven terjedt el a rendszer. Kelet- és Közép Európában Magyarország mellett az utóbbi években Szlovákiában, Horvátországban és Lengyelországban is létrejött LETS vagy kaláka rendszer.

A világon működő kaláka rendszerekről jó áttekintést ad a <http://www.complementarycurrency.org> honlapja, ahol a regisztrált rendszerek között többféle szempont szerint lehet keresni. A rendszerben magyar szervezetek is regisztráltak. A tanulmány írásának idején (2010 június 24.-én) három magyar tagjuk van: a Bakonyi CsereKÖR, a soproni Kékfrank utalványrendszer és a szolnoki „KÖR”. Szolnokon 1999 nyarán alakult meg a helyi KÖR csoport, amelyben az aktív tagok létszáma 40-60 fő között mozog. Egy helyi szoftverfejlesztő cég segítségével kifejlesztett KÖRMÖLŐ számítógépes szoftver, amely alkalmas a tagok, a felajánlások és cserék nyilvántartásától kezdve a katalógus színvonalas megszerkesztéséig.⁶

Legújabb kísérletük a Jótékonyági Cserebolt vagy "Charity Shop" létrehozása Szolnokon. A kezdeményezésnek más országokban már nagy hagyománya van, gyakran egyház tartja fenn, vagy támogatja működését.

⁴ Kozák Tibor (2007): Kaláka körök című cikke alapján
http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=15353

⁵ <http://www.letslinkuk.net/index.htm>

⁶ <http://hunglets.freeweb.hu/charityshop.htm>

A Cserebolt előnyének azt tartja a szervezet, hogy arányosan és igazságosan, hozzájárulásuk arányában osztja el a javakat a rászorulóknak között:

„Egy helyi közösségben mindig találhatunk olyan tagokat, akiknek felesleges értékeik vannak (megunt ruhák, kinőtt bicikli, lecserélt mosógép stb.), de házuk, kertjük, lakásuk karbantartására idejük kevés van, s persze mindig akadnak olyanok, akiknek ezekre van szükségük, és munkanélküliként számos szolgáltatást tudnak felajánlani. A Jótékonyági Csereboltban mindenki csak saját egyéni pontszámának pozitív mértékéig vásárolhat. Hozzával be egy értéket (cserélj ruhát), annak erejéig elvihetsz másikat, vagy végezz el egy szolgáltatást valakinek (fessd le másnak a kerítését) s az azért kapott PONTOK erejéig megint vásárolhatsz”.⁷

A másik előny, hogy ez a bolt alkalmas az adományok és az igények közötti különbség áthidalására:

„Minden adománygyűjtő és elosztó szervezet ismeri azt a különleges problémát, ami akkor jelentkezik, amikor valakitől nagyobb mennyiségű adományt kap. Adott az adományozó személy vagy szerv, adott az adomány mint tárgy(ak), és megnevezhető a kedvezményezettek köre. De sajnos az esetek többségében a rászorultaknak nem pontosan arra az adományra van szükségük, amit az adományozó adott, illetve a helyzetükből adódó minden azonosságuk ellenére mégiscsak más dolog segítene rajtuk mint a többiekén. A megoldás kézenfekvő; a szervezet beadja a kapott adományt (az adományozó külön engedélyével) a Jótékonyági Csereboltba, megkapja ellenértékét PONT-ban, amit arányosan eloszt a megnevezett kedvezményezettek között, azaz KÖRcsekket ad nekik át. A kedvezményezettek pedig bemennek a Csereboltba, s a KÖRcsekkjük erejéig azt választanak maguknak, amire éppen szükségük van.”

Érdeemes elgondolkodni a mindenkori adórendszer és a Csereboltok kapcsolatán. Sokat elárul az ország gazdasági kultúrájáról, hogy mennyire tudja, akarja az adórendszer tolerálni a fent bemutatott rendszert. Magyarországon adózási jogszabályok nem kezelik külön az adományboltokat így a Nagy Britanniában jellemző társasági adó- és áfa- mentesség nálunk még nem jellemző.

⁷ <http://hunglets.freeweb.hu/charityshop.htm>

Hogyan működik a kaláka kör?⁸

A csereboltokban elsősorban tárgyak cserélnék gazdát, vagy tárgy és szolgáltatás közvetett cseréje történhet. Ha szolgáltatást is kívánunk szolgáltatásra cserélni, akkor másként célszerű felépíteni a rendszert. Elsőként a kaláka kör tagjai felsorolják, hogy milyen dolgokra, szolgáltatásokra van szükségük, és azt címükkel, telefonszámukkal együtt közzéteszik egy hírlevélben, vagy személyes találkozón megbeszélik egymással. A kaláka kör ezáltal olyan embereket is összehoz, akik egyébként nem ismernék meg egymást, vagy nem tudták, hogy a másik milyen képességekkel, dolgokkal rendelkezik.

A csere megkönnyítésére szükségessé válik egy közvetítő (eszköz) amit mi magunk határozunk meg, mi legyen. Ez lehet egy csekk, amin a konkrét összegeket feltüntetjük és csereszakosként elfogadhatjuk. Almássy Tamás részletes példával szemlélteti az elszámolási rendszer egy lehetséges működését:

„Helyi emberek egy csoportja összeállít egy Névjegyzéket, a nevek alatt ki-ki feltüntetheti felkínált szolgáltatásait illetve eladásra felajánlott tárgyait. Odairja az általa keresett vagy kölcsönözni kívánt dolgokat is. Minden tag számlája nulláról indul, s kap egy KÖR (Közösségi Önsegítő rendszer)-csekkfüzetet. Ezt a csekkfüzetet fogják használni az „üzletek” lebonyolításakor. Ez a rendszer egyszerűen információt rögzít, segítségével könnyen nyilvántarthatók a megvalósult cserék. Ha például arra van szüksége, hogy valaki kivigye autón a vasútállomásra, hívjon fel egy olyan tagot telefonon, akinek a neve mellett szerepelt ilyen szolgáltatás. Állapodjon meg a szolgáltatás Talentum-óradijában. (Az anyagköltségek fedezésére készpénzfizetés is igényelhető. Tehát ez esetben lehet, hogy a benzinköltséget forintban kell kifizetni.) Miután megérkeztek az állomásra, kiállít a szolgáltatónak egy Talentum-csekket a megbeszéltek szerint. Ő ezt el fogja küldeni a KÖR könyvelőjének, akihez befut minden „üzlet” híre, s ő a sofőr számláján pozitívként, az ön számláján negatívként fogja feltüntetni az összeget. A könyvelőtől havi rendszerességgel kézhez kapott számlán látni fogja majd ennek az üzletnek a nyomát is.”⁹

Az üzletkötés tehát úgy jöhet létre, hogy a két fél a hírlevél alapján találkozik, a lehető leghagyományosabb módon megalkuszik a szolgáltatásról vagy dologról, de az értéket nem a

⁸ Kozák Tibor (2007): Kaláka körök című cikke alapján
http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=15353

⁹ Almássy Tamás: Hogyan szervezzünk Kaláka kört?
<http://www.aranymalinko.freeweb.hu/tips/korszerv.htm>

szokványos módon pénzben, hanem az egyeztetett helyi fizetőeszközben (pl.: Talentum-csekk) egyenlítik ki. A kaláka körben használt fizetőeszköz nem megfogható pénz, nem több mint információ. Az összeg csak könyvelési tételként jön létre, a vevőnél terhelésként, az eladónál jóváírásként. A kaláka körben nem létezik adósság; mínuszban lenni pedig csak annyit jelent, hogy cserébe az illetőnek a jövőben valamikor bizonyos órányi munkát kell elvégeznie a közösség számára. A fizetőeszköz csak azt a célt szolgálja, hogy elősegítse az emberek közti erősebbé váló kapcsolatot. A kezdeményezés non-profit jellegű, így a tagok főként munkával csak az adminisztrációs költségeket és a hírlevél előállítás költséget váltják ki. A rendszer előnye: elősegíti, hogy az emberek olyan dolgokra is szert tegyenek, amikre ugyan szükségük van, de egyébként nem engedhetnék meg maguknak, egyben sokkal személyesebb, valamint mindenki számára biztosítja szaktudásának fejlesztését vagy megtartását; közösségi kapcsolatokat alakít ki, megmutatja az embereknek, hogy a bennük rejlő képességeknek igenis sokkal nagyobb értéke van.

Idő=pénz

A felesleges termékek keletkezését más oldalról is csökkenthetjük. A LETS-hez hasonló megközelítésben feleslegessé váló termékek helyett saját speciális tudásunkat és időnket is ajándékozhatjuk.

„Ebből az elvből kiindulva kínáljunk bátran karácsonyra házilag készített „csekket”: ezeket tehetségünkhöz és képességeinkhez mérten, meghatározott időre szóló gyerekvigyázásról, talpmasszázsról, svédrol dánra történő fordításról, számítógép-javításról vagy bármi egyébéről is kiállíthatjuk. Egy kötelező továbbképzésen részt vevő barátnőmnek tavaly két évfolyam-dolgozat megírásáról szóló zöld csekket állítottam ki, közeli ismerősöm pedig nepáli vacsorát (beszerzéssel, főzéssel együtt) ajándékozott a családomnak.”¹⁰

Az idő és a figyelem az egyik legnagyobb ember által adható ajándék, mégis ebből áll rendelkezésre a legkevesebb a mindennapokban. Milánóban a LETS koncepciójához hasonlóan létrejött egy „idő bank”, ahol az egyes szolgáltatások árát nem pénzben, hanem a létrehozásához szükséges időben határozzák meg, a szolgáltatások igénybevételénél könyvelve a követeléseket és kötelezettségeket.

¹⁰ Szvetelszky Zsuzsanna (2005): Adni vagy nem adni
<http://tudatosvasarlo.hu/cikk/adni-vagy-nem-adni>

Az idő természetesen nem csak a pénz helyettesítésére alkalmas, hanem jóval nagyobb érték annál: „Az se más, mint civilizált kegyetlenség, ha valaki annyira- úgymond elfoglalt- hogy soha nincs ideje senkire.”¹¹

Freegan

A cserepiacok kialakulásának alapfeltétele a közösség, amely részt kíván venni egy pénz nélküli cserefolyamatban. A csere létrejöhet közösség nélkül is, a mások hulladékának hasznosításával. A magyar mindennapokban megfigyelhető „kukázásnak” a divatos, modern formáját éli a „freegan”¹² aki saját jószántából a nagyvárosi tápláléklánc legvégén, mások szemetéből él. Foglalt házban lakik¹³, nem költ, mégis pompásan elboldogul.

A jóléti társadalom pazarlása ellen önkéntes munkanélküliséggel és csendes, életvitelszerű újrahasonítással tiltakozik. Nem, vagy nem feltétlenül kényszerből választja ezt az életformát, hanem egyfajta tiltakozásként a fogyasztói társadalom ellen. Számos angolszász nagyváros után már Közép-Európában is fellelhető ez az életforma.¹⁴

1. kép: Freegan logó

Forrás :www.freegan.at

A következő, Benny Sprake-vel készült interjú a freegan életmódból ad ízelítőt.

„Avval kezdődött, hogy nincs miből bevásárolni, de a pazarlást mindig is utáltam. Amikor belejössz, egyre jobban élvezed, hogy az életed átáll recycling üzemmódra. A csomagolást

¹¹ Ancsel Éva (1991): Bekezdések az emberről Hibiszkusz könyvkiadó

¹² free+vegan, vagyis szabad és növényi ételeket fogyasztó ember

¹³ A foglalt ház (**squat**) olyan elhagyott vagy használaton kívüli ingatlan, amit a tulajdonos tudta nélkül erőszakmentesen birtokba és használatba vettek többnyire alternatív csoportok (Wikipédia)

¹⁴ <http://www.freegan.at/hu/kontakt.htm>

leszeded, tovább használod, vagy viszed a szelektívbe. A szendvicsbárok például csak a legeslegfrissebb árut tartják a polcon. Amit nem tudunk megenni, azt zacskóba tömjük és elvisszük a hajléktalanoknak, mások ingyenpiacokat szerveznek. A Food not Bombs¹⁵ is sokszor a szemétből mentette ki, amit szétszött. Vagy itt ez a mobiltelefon a kezemben, ezt is kukából halásztam. Van a kijelzőn egy hajszálrepedés, és emiatt a cucc semmit sem ér. Pedig nekem jó, és a legtöbb embernek jó lenne, ha nem lennének beoltva. A nyugati társadalmak gazdasága pazarlás nélkül elvérezne, a britek szerintem az átlagnál is több fölösleges szemetet termelnek. A legtöbb freegan antikapitalista, a fogyasztói társadalmat béna konstrukciónak tartja, amiben nem akar aktívan részt venni, ezért úgy él, hogy miatta ne kelljen új dolgokat előállítani. De senki nem kábítja magát avval, hogy megmenti a világot. Az ember azon van, hogy ne miatta legyenek... szeméthegek.”¹⁶

2. ábra: Food not bombs mozgalom céljai

Forrás: <http://www.myspace.com/durangofoodnotbombs>

¹⁵ A **Food Not Bombs** egy vallásoktól és pártpolitikától független nemzetközi szerveződés, amit még az 1980-as években hoztak létre amerikai békeaktivisták. Magyarországon is működik szervezetük.

¹⁶ Narancs XX. évf. 11. szám - 2008-03-13

„A Food not bombs mozgalom keretében vegetáriánus meleg ételeket osztunk rászorulóknak számára, s akcióink egyben békés demonstrációk. Tudatosítanunk kell, hogy hús előállítása rengeteg gabona, föld, víz felhasználásával jár – könnyen belátható, hogy lemondva a húsról hozzájárulhatunk a világ élelmezési problémáinak megoldásához. A terjeszkedő nagyipari állattenyésztetek útjából sorra irtják ki az erdőket, tönkre teszik a talajt, és a szarvasmarhák metánképzése pedig hozzájárul a klímaváltozáshoz. Ráadásul az nagyipari körülmények között élő állatok életkörülményei rettenetesek. Továbbá akcióinkkal szeretnénk felhívni az emberek figyelmét arra, hogy koránt sincs minden rendben ezzel a rendszerrel, és ezzel kilépve az utcára nap, mint nap szembesülhetünk, látva az aluljárókban vagy más, mélyszegénységben élő embereket. Az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unió tagállamaiban jelentős a túlfogyasztás és a pazarlás, olyannyira, hogy emberek tömegei élnek és élhetnének a gazdagok kukáiból. Ételosztásunkkal tehát a javak egyenlőtlen elosztása, egyesek túlfogyasztása és sokak létminimum alatt élése ellen demonstrálunk. Véleményünk szerint az ételhez és a hajlékhoz való jog alapvető emberi jog.”¹⁷

A tanulmány példáin keresztül láthattuk, hogy az alternatív- pénz közvetítése nélküli- csere is rendkívül sokféle lehet. A szomszédal tojást mézre cserélő anyukától a nagyvárosok freeganjaiig sokan és sokféleképpen törekednek többé-vagy kevésbé tudatosan a Pareto-optimum elérésére. A példák egy része nem követhető, más talán nem is követendő, de a sokszínűségük a bizonyítéka annak, hogy a hagyományos fogyasztói struktúrákon kívül is van élet.

Felhasznált irodalom:

- 1) Almássy Tamás: Hogyan szervezzünk Kaláka kört?
<http://www.aranymalinko.freeweb.hu/tips/korszerv.htm>
- 2) Ancsel Éva (1991): Bekezdések az emberről Hibiszkusz Könyvkiadó
- 3) Kozák Tibor (2007): Kaláka körök
http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=15353
- 4) Narancs XX. évf. 11. szám - 2008-03-13
- 5) Szvetelszky Zsuzsanna (2005): Adni vagy nem adni <http://tudatosvasarlo.hu/cikk/adni-vagy-nem-adni>
- 6) 2000. évi C törvény a számvitelről

¹⁷ foodnotbombs.blog.hu